

Pirmoji Chirurgijos klinika Lietuvoje ir jos kūrėjai

Dalia Triponienė
Vytautas Triponis

Santrauka. Chirurgijos raida tiek Vilniuje, tiek Lietuvoje susijusi su Vilniaus universiteto Chirurgijos klinika, įkurta 1808–1809 m. m. viduryje, taigi daugiau negu prieš 200 metų. Tai buvo naujas Vilniaus universiteto padalinys, kėlęs tikslą ruošti chirurgus, savo praktikoje besivadovaujančius moksliniais metodais, mokyti juos chirurginių ligų diagnostikos ir operacijų technikos.

Klinika pradėjo veiklą Vilniuje jau veikiant kelioms ligoninėms, kuriose buvo atliekamos chirurginės operacijos. Aukštas klinikos mokslinis ir praktinis lygis sietinas su Vilniaus medicinos draugija, įkurta 1808 m. Užmojis suburti aukščiausio išsilavinimo pedagogus ir praktikus iš visos Europos, inicijuoti mokslu darbus svarbiausiose medicinos srityse padėjo klinikai įsilieti į vakarietišką universitetinę aplinką. Pasielkta labai gerų rezultatų: apgintų disertacijų skaičiumi ir ligų diagnostikos bei chirurginių veiksnių apimtimi klinika neatsiliko nuo kitų Europos universitetų. Mokymo sistema Chirurgijos klinikoje buvo panaši į Terapijos klinikos, kurią trejais metais anksčiau įkūrė Johanas Pėteris Frankas (Johann Peter Frank, 1745–1821) ir Jozefas Frankas (Joseph Frank, 1771–1842). Chirurgijos teorinės paskaitos buvo suderintos su studentų mokymu prie ligonio lovos. Studentai klinikoje budėdavo visą parą, ligonius stebėdavo nuo jų atvykimo į kliniką iki išvykimo arba mirties. Sėkminga Chirurgijos klinikos raida susijusi su šiais jos kūrėjais ir puoselėtojais: Žaku Briote (Jacques Briotet, 1746–1819), Johanu Andriumi Lobenveinu (Johann Andreas Lobenwein, 1758–1820), Janu Frydrichu Niškovskiu (Jan Friedrich Niszkowski, 1774–1816), Jokūbu Šimkevičiumi (Jakób Szymkiewicz, 1775–1818), Konstantinu Porcijanka (Konstanty Porcyanko, 1793–1841).

Universiteto Chirurgijos klinikos, dar vadintos Chirurgijos institutu, įkūrimas reiškė naują pakopą Lietuvos medicinos, ypač chirurgijos, raidoje. Konceptija priartėta prie Vakarų XIX a. pradžios mokslo tiriamosios inovatyvios medicinos.

Tolesnius klinikos užmojus nubraukė Rusijos caro imperinė politika. 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, miestas ir visas kraštas prarado labai svarbų mokslinį ir praktinį chirurgijos centrą.

Reikšminiai žodžiai: pirmoji Chirurgijos klinika, Lietuva, XIX amžius.

The First Clinic of Surgery in Lithuania and its Founders

Abstract. The development of surgery in Vilnius and Lithuania is related to the Vilnius University Clinic of surgery founded in the middle of 1808–1809 academic year, that is more than 200 years ago and it was the first specialized clinical institution of the Grand Duchy of Lithuania. This new chapter at the Faculty of Medicine was orientated to the teaching and training of surgeons and developing their scientific approach to clinical practice. The Clinic of Surgery took over the concept of clinical education from the Clinic of Therapy which was initiated by Johan Peter Frank (1745–1821) and Joseph Frank (1771–1842) 3 years earlier. They were the founders of Vilnius medical Society as well. The concept consisted of the integration of basic theoretical knowledge into clinical skills learning. The basis of clinical training was ward round teaching on patient's bedside, round the clock duty in the Clinic, continuous observation of patients and taking part in autopsy. Further developments of the Clinic were related to the activities of surgical professors from Western Europe, as well as highly experienced local doctors who immediately started lecturing and operating patients. These were the creators, developers and cherishers of the Clinic: Jacques Briotet (1746–1819), Johan Andreas Lobenwein (1758–1820), Johan Friedrich Niszkowski (1774–1816), Jakób Szymkiewicz (1775–1818), Konstantin Porcijanka (1793–1841). Foundation and successful operation of the surgical clinic signified a higher level in the evolution of Lithuanian clinical medicine. New concept of teaching and scientific approach to the diagnosis and surgical treatment made the clinic comparable to the European innovative medical institutions of the 19th century. The effective activities and future prospects were roughly cut off by Russian tsarist policy in 1832.

Key words: First Clinic of Surgery, Lithuania, 19th century.

Received: 2022/01/17. **Accepted:** 2022/02/15.

Copyright © 2022 Dalia Triponienė, Vytautas Triponis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Chirurgijos klinika Vilniuje įkurta Vilniaus ligoninėse pradėjus daugėti chirurginių veikslių, gerokai sudėtingesnių negu cirulninkų atliekamos operacijos. Keliose ligoninėse dirbo Vilniaus universitetą baigę gydytojai. Čia vyko ir studentų mokymas, tačiau nebuvo jokio edukacijos plano ruošti ne tik chirurgus, bet ir vidaus ligų gydytojus bei akušerijos specialistus.

1781 m. įsteigus Medicinos kolegiją (*Collegium Medicum*), sudarytas gydytojų mokymo planas, tačiau jame nebuvo kalbama apie atskirų specialybių gydytojų rengimą [1–3]. Tai, kad specializuotų terapijos ir chirurgijos klinikų įkūrimo poreikis buvo svarstomas, matyti iš O. A. Belinskio pateiktų duomenų V. B. Zagorskio sudarytoje knygoje, skirtoje Vilniaus medicinos draugijos jubiliejui [4]. Šis ir kiti šaltiniai [1–4] rodo, kad, įsikūrus *Collegium Medicum*, buvo sudaryti klinikinės medicinos paskaitų tvarkaraščiai, kuriuose numatytas ir chirurgijos kursas. Į paskaitas buvo kviečiami ir cirulninkai [5–8].

1794 m. Jozefas Langmajeris (Josef Langmeyer, 1750–1810), vengrų chirurgas, dirbęs Vilniuje XVIII a. pabaigoje, pateikė chirurgijos paskaitų planą ir užsiminė apie klinikų atidarymą vienoje iš Vilniaus ligoninių [8]. Taigi mintis steigti klinikas buvo keliami dar prieš 1804 m., kai Johanas Pėteris Frankas (Johann Peter Frank, 1745–1821), atvykęs į Vilnių kartu su sūnumi Jozefu Franku (Joseph Frank, 1771–1842), pateikė visiškai naują Europoje klinikinų disciplinų dėstymo koncepciją, kurios pagrindą sudarė specialybės mokymas klinikoje. Taip buvo įkurtos dvi klinikos: pirmausia – Terapijos, o truputį vėliau – Chirurgijos klinika. Šių klinikų tolesnę raidą ir sėkmę lemė keletas gydytojų ir profesorių, tiek atvykusių iš Vakarų Europos, tiek vietinių, įgijusių išsilavinimą Vilniaus universitete ir tobulinusių žinias ir praktinius įgūdžius Europos universitetuose [4, 5, 9–11].

Vilniaus ligoninės. Pirmoji ligoninė Lietuvoje įkurta 1518 m. Vilniuje [1]. Joje buvo tik 10 lovų. Tai Šv. Marijos Magdalenos ligoninė, arba špitolė. Kita ligoninė, įkurta 1536 m., turėjo 70 lovų. Gailestingųjų seserų kongregacijos ligoninėje, įkurtoje 1743 m., buvo 150 lovų. J. J. Meškausko duomenimis, LDK teritorijoje 1792 m. buvo 194 ligoninės, Vilniuje – 20 [5], tačiau XIX a. pradžioje Vilniuje buvo žinomos keturios ligoninės: Generalinė, arba Šv. Jokūbo, turėjusi 80 lovų, Gailestingųjų seserų, arba Savičiaus, turėjusi 125 lovas, žydų bendruomenės ligoninė, turėjusi 230 lovų, ir Bonifratrų psichiatrinė ligoninė, turėjusi 15–20 lovų. Pirmoji valstybinė ligoninė Vilniuje įkurta 1799 m. liepos 16 d., sujungus Šv. Pilypo ir šv. Jokūbo ligoninę, arba špitolę, veikusią nuo 1723 m., ir seniausią mieste Šv. Marijos Magdalenos 10 lovų špitolę. Taigi Šv. Jokūbo ligoninė yra viena iš seniausių valstybinių ligoninių Rytų Europoje [1, 2]. Dauguma lovų minėtose ligoninėse buvo skirtos slaugai ir priežiūrai. Lovos ligoniams gydyti atsirado tik XVIII a. pabaigoje, jos sudarė apie 10 proc.

Medicina Vilniaus universitete buvo dėstoma nuo 1781 m., tačiau nei vidaus ligų, nei chirurgijos klinikų čia nebuvo. Vilniaus ligoninėse chirurginė praktika rėmėsi daugiausia cirulninkystės patyrimu [5–7]. Tik paskutiniaisiais XVIII a. dešimtmečiais buvo atliekamos didesnės operacijos, nepriklausančios cirulninkystei. Tuo metu Vilniaus ligoninėse jau dirbo chirurgai, baigę Vilniaus universitetą. Daugiausia operacijų buvo atliekama Šv. Jokūbo ir Savičiaus ligoninėse. Iš kai kurių šaltinių galima spręsti apie traumatologijos, urologijos operacijas ir įvairių kūno sričių pūlinių chirurgiją [7, 9–11]. Nemažą tuometinių operacijų dalį būtų galima priskirti šiandienos ambulatorinės chirurgijos lygmeniui.

Chirurgijos klinika. Chirurgijos klinikos, kaip ir 1805 m. pradėjusios veikti Terapijos klinikos, koncepciją sukūrė Johanas Pėteris Frankas, dirbdamas Padujoje ir Vienoje. 1804 m. rugsėjo pabaigoje kartu su sūnumi Jozefu Franku atvykęs į Vilnių, J. P. Frankas pradėjo taikyti visai naują Europoje klinikinės medicinos dėstymo modelį.

Chirurgijos klinika atidaryta 1808–1809 m. m. viduryje. Tiek Chirurgijos, tiek ir Terapijos klinikos įsikūrė iš Motiejaus Radvilos (1749–1821) pirktame 10-uju numeriu pažymėtame name Didžiojoje gatvėje [1, 2, 7]. Šio namo paminklinė lenta pirmajai universiteto klinikai atminti atidengta 2006 m., minint Medicinos fakulteto 225 m. jubiliejų [7].

Pirmasis Chirurgijos klinikos anatomijos ir chirurgijos profesorius buvo Nikola Renjė (Nicolas Regnier, 1723–1800), Edukacinės komisijos pirmininko vyskupo I. Masalskio dvaro asmeninis gydytojas. N. Renjė, įpareigotas Edukacinės komisijos, 1777 m. išvyko į Prancūziją ieškoti anatomijos ir chirurgijos dėstytojo, galinčio skaityti chirurgijos paskaitas. Atvykti į Vilnių dirbti pakviestas Žakas Briotė (Jacque Briotet, 1746–1819). Jis buvo mokėsis ir dirbęs geroje Prancūzijos ligoninėse, vadovavęs medicinos studentų praktikos darbams [10]. Yra žinoma, kad prieš atvykstant Ž. Briotei chirurgijos paskaitas studentams Vilniaus ligoninėse skaitė Johanas Andrius Lobenveinas (Johann Andreas Lobenwein, 1758–1820) ir Jokūbas Šimkevičius (Jakób Szymkiewicz, 1775–1818) [4].

Iš pradžių Chirurgijos klinika turėjo 13 lovų. Veikė dvi palatos (vyrams ir moterims) ir operacinė. Klinikoje buvo skaitomas chirurgijos kursas. Stebint studentams, ligonius operuodavo pats chirurgijos profesorius, asistuojant adjunktui. Penkto kurso studentai kuravo ligonius, rašė ligos istorijas ir, padedami profesoriaus ar adjunkto, atlikdavo lengvesnes operacijas. Profesorius vizituodavo ligonius ryte ir vakare. Vizitacijose dalyvaudavo ketvirto ir penkto kurso studentai. Paskaitos buvo skaitomos lotynų kalba. Ligos istorijos taip pat buvo rašomos lotyniškai. Klinika pasižymėjo tvarka ir švara. 1812 m. kliniką ir Vilniaus medicinos draugiją aplankė prancūzų karo chirurgas Dominikas Žanas Larė (Dominique Jean Larrey, 1766–1842). Jis išreiškė susižavėjimą klinika ir puikiai dirbančiomis gailėstingosiomis seserimis (slaugytojomis) [4, 5].

Chirurgijos klinikos buvo naujovė Europos aukštosiose mokyklose. Galima teigti, kad Vilniaus universitetas neatsilikio nuo Vakarų Europos. Šį teiginį patvirtina ir 1808 m. išleistas, o 1810 m. Berlyne J. Mejerio išverstas į vokiečių kalbą leidinys „Acta Instituti Clinici Caesareae Universitatis Vilmensis“, kuriame paskelbti darbai liudija apie klinikoje atliekamas labai sudėtingas operacijas [9].

1809–1831 m. Chirurgijos klinikoje apgintos 52 disertacijos [12]. Operacijų knygoje registruota daug sudėtingų to laikotarpio operacijų: trepanacijų, akies, krūties, lūpų, limfinės sistemos navikų, kraujagyslių malformacijų šalinimo operacijų, laparotomijų dėl uždegiminių procesų ir pilvo traumos. Buvo atliekama pilvo sienelės išvaržų, šlapimo pūslės akmenų šalinimo operacijų. Operuota daug pūlinių įvairiose kūno srityse [9, 11].

1805 m. įkūrus Vilniaus medicinos draugiją, žinia apie universiteto Chirurgijos kliniką per minėtos draugijos korespondenciją pasklido labai plačiai. Į draugiją įstojo daug žymių Europos chirurgų (žr. 1 lentelę). Vilniaus medicinos draugija užsakė medicinos žurnalų vokiečių, prancūzų, italų ir anglų kalbomis. Taigi Chirurgijos klinikos profesoriai, jauni chirurgai, doktorantai turėjo galimybę susipažinti su žymiausių Europos universitetų ir medicinos centrų chirurgų praktine ir moksline veikla [4, 7].

1 lentelė. Įžymūs Europos chirurgai, Vilniaus medicinos draugijos nariai, palaikę ryšius su Vilniaus universiteto Chirurgijos klinika

Eil. nr.	Pavardė, vardas	Miestas	Išrinktas
1.	Scarpa Antonio	Pavija	1807 m.
2.	Pajola Francesco	Venecija	1807 m.
3.	Ring John	Londonas	1807 m.
4.	Rudtorfer Franz	Viena	1808 m.
5.	Siebold Bartholons	Viurcburgas	1810 m.
6.	Lareey Dominique Jean	Paryžius	1812 m.
7.	Assalini P.	Milanas	1814 m.
8.	Kern Vincent	Viena	1814 m.
9.	Rust Johann	Berlynas	1817 m.
10.	Langenbeck Konrad	Getingenas	1819 m.

Eil. nr.	Pavardė, vardas	Miestas	Išrinktas
11.	Wentzel Carl	Frankfurtas prie Maino	1819 m.
12.	Graefe Karl Ferdinand	Berlynas	1822 m.
13.	Zang Bonifacius	Viena	1822 m.
14.	Mejer Karl	Peterburgas	1822 m.
15.	Abernethy John	Londonas	1823 m.
16.	Eliski Nikolaj	Krokuva	1822 m.
17.	Brodie Benjamin Collins	Londonas	1823 m.
18.	Home, sir Edvard	Londonas	1823 m.
19.	Lisfranc Jacques	Paryžius	1823 m.
20.	Sanson Louis Joseph	Paryžius	1828 m.
21.	Dupuytren Guillaume	Paryžius	1823 m.
22.	Begin L. J.	Paryžius	1828 m.
23.	Jakubowski Jozef	Krokuva	1835 m.
24.	Dieffenbach Johann Friederich	Berlynas	1843 m.
25.	Graefe (von) Albrecht	Berlynas	1858 m.
26.	Jobert de Lamballe	Paryžius	1858 m.
27.	Langenbeck Bernard	Berlynas	1858 m.
28.	Nelaton August	Paryžius	1858 m.
29.	Lassus Pierre	Paryžius	1867 m.
30.	Multanovskij P. J.	Peterburgas	1871 m.
31.	Pirogov Nikolaj	Peterburgas	1880 m.
32.	Bergman Ernst	Berlynas	1895 m.
33.	Kosinski Julian	Varšuva	1895 m.

Vilniaus universiteto klinikų iniciatoriais ir koncepcijos kūrėjais laikytini Johanas Pėteris ir Jozefas Frankai, tačiau didžiausi nuopelnai, kad klinika pradėtų dirbti ir jos veikla būtų plėtojama, priklauso šiems chirurgams, universiteto profesoriams: Žakui Briotei, Janui Frydrichui Niškovskiui (Jan Friedrich Niszkowski, 1774–1816), Jokūbui Šimkevičiui, vėliau – Konstantinui Porcijankai (Konstanty Porcyanko, 1793–1841). Minėtinas ir Johanas Andrius Lobenveinas [4].

Johanas Peteris (Johann Peter Frank, 1745–1821) ir Jozefas (Joseph Frank, 1771–1842) Frankai. Prieš atvykdamas į Vilnių J. P. Frankas jau buvo žinomas Europoje mokslininkas, klinikinių disciplinų universitetinio dėstyto reformatorius. Jo edukacinė sistema rėmėsi labai nuosekliu teorinių žinių išdėstymu, pradedant anatomija ir fiziologija, pereinant prie patologijos ir klinikinio tyrimo [13–15]. Šį tyrimą turėjo sudaryti anamnezė ir ligonio apžiūra. Svarbiausias J. P. Franko klinikinės edukacijos principas – mokymas prie ligonio lovos ir studentų visos paros budėjimai klinikoje. Ligonio observacija nuo jo atvykimo į kliniką iki išvykimo buvo būtina mokymo sudedamoji dalis, kaip ir *post mortem* tyrimas.

Minėtus klinikinės edukacijos principus J. P. Frankas pirmiausia įgyvendino savo terapijos klinikoje, įkurtoje 1804–1805 m. Vėliau šią kliniką perėmė jo sūnus Jozefas Frankas [16]. Manoma, kad Jozefas paskatino steigti ir Chirurgijos kliniką [1, 3]. Chirurgijos klinika veikė pagal tokį pat planą, kaip ir Terapijos klinika [16].

1805 m. J. P. Frankas, pakviestas caro Aleksandro I, išvyko į Peterburgą, kur tuoj pat pradėjo medicinos mokymo reformą. Ši reforma, rusų medicinos istorikų nuomone, sukėlė klinikinės medicinos studijų perversmą Rusijoje [14, 15].

Vilniaus universiteto Chirurgijos klinikos vadovu tapęs Janas Frydrichas Niškovskis klinikos veiklos pradžioje kartu su Jozefu Franku, apsupti studentų ir jaunų chirurgų, vizituodavo ligonius ir aptardavo jų būklę. Jozefo Franko, Vilniaus universitete dirbusio 1804–1823 m., palikimą Lietuvos medicinai sunku įvertinti: 1805 m. jis įkūrė Vilniaus medicinos draugiją, 1807 m. įsteigė ambulatoriją, 1808 m. – Vakcinacijos institutą, 1809 m. – Motinystės institutą [1, 3, 4, 17].

Žakas Briotė (Jacques Briotet, 1746–1819). 1877 m. atvyko į Vilniaus universitetą iš Paryžiaus. Jį paskvietė N. Renjė, strasburgietis chirurgas, mokslinės akušerijos pradininkas Lietuvoje, chirurgijos profesorius, kuris jau dirbo Vilniaus universitete [3, 5, 10]. Ž. Briotė buvo mokėsis Lione, dirbo Hotel Dieu ligoninės chirurgijos mokykloje, vėliau – Šv. Liudviko ligoninėje Paryžiuje. Ten jis vadovavo chirurgijos pratyboms, mokė anatomijos, žaizdų ir kaulų lūžių gydymo metodų. Ž. Briotė atvyko į Vilnių tuo metu, kai cirulninkų cecho darbai ir autoritetas miesto visuomenei buvo labai reikšmingi. Taigi kai kurie Vilniaus universiteto profesoriai, taip pat ir Ž. Briotė, įsirašė cecho nariais. Ž. Briotė, norėdamas padidinti chirurgijos vaidmenį, ėmėsi mokyti Vilniaus cirulninkus. Tačiau XVIII a. pabaigoje padėtis ėmė keistis: universiteto chirurgija greitai tapo daug veiksmingesnė ir buvo pripažinta visuomenės.

Atvykęs į Vilnių, Ž. Briotė nuo 1787 m. vadovavo Vilniaus universiteto Chirurgijos katedrai ir dėstė praktinę chirurgiją. Įkūrė Anatomijos muziejų. Pats paruošė daugelį anatomijos preparatų. Edukacinė komisija jam suteikė operacinės chirurgijos profesoriaus vardą. Jo chirurgijos paskaitos buvo kruopščiai paruoštos ir visada papildytos anatomijos demonstracijomis prozektoriuje [10]. Ugdė ir mokė vietinius chirurgus.

Padedant jaunam chirurgui J. F. Niškovskiui, savo geriausiam mokiniui, Ž. Briotė pradėjo praktinę chirurgijos klinikos veiklą. Daug dirbo su jaunais chirurgais ir nemažai jų parengė dirbti savarankiškai įvairiuose LDK regionuose. Ž. Briotė kartu su J. F. Niškovskiui ir J. Šimkevičiumi atliko miego arterijos aneurizmos operaciją, kuri aprašyta leidinyje „Acta Instituti Clinici Cesareae Universitatis Vilmensis“ [9].

Johanas Andrius Lobenveinas (Johan Andreas Lobenwein, 1758–1820). Baigė Vienos universitetą ir įgijo chirurgijos magistro, o 1777 m. – medicinos daktaro laipsnį. 1782 m. pakviestas į Peterburgą kurti Medicinos chirurgijos instituto, panašaus į veikusį Vienoje. Peterburge paskirtas profesoriumi. Į Vilnių atvyko 1787 m. Pradžioje skaitė anatomijos, fiziologijos ir teismo medicinos paskaitas. Turėjo daug karo lauko chirurgijos patirties. Atlikdavo galūnių didžiųjų kraujagyslių perrišimo operacijas. Vėliau skaitė chirurgijos paskaitas. Per vieną iš jų gydytojams ir studentams pateikė širdies aneurizmos stebėjimų rezultatus [1, 4].

Janas Frydrichas Niškovskis (Jan Friedrich Niszkowski, 1774–1816) – pirmasis Chirurgijos klinikos vedėjas, vilnietis, save laikęs lietuviu, talentingas chirurgas, Lietuvos chirurgų mokyklos pradininkas. J. F. Niškovskis gimė 1774 m. Vilniuje, 1797 m. baigė Vyriausiąją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklą. Būdamas 23 m. amžiaus, įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Gabus ir perspektyvus gydytojas, rūpinantis profesoriumi Liudvigui Heinrichui Bojanui (Ludwig Heinrich Bojanus, 1776–1827), išvyko tobulintis į užsienį. Mokėsi Berlyne, Paryžiuje, Romoje, Vienoje. Pasisėmęs patirties, kupinas entuziazmo ir idėjų, puikiai operuojantis chirurgas grįžo į Vilnių ir buvo išrinktas Vilniaus universiteto profesoriumi. Vadovavo Chirurgijos klinikai, studentams dėstė teorinę chirurgiją, kaulų ligas ir desmurgiją. Lenkų kalba parašė vadovėlį „Operacinės chirurgijos kursai“. VMD archyve išlikę J. F. Niškovskio pranešimai apie 28 sėkmingas šlapimo takų akmenų litotomijas. Paskelbė referatą apie savo stebėjimus gydant torakalinę išvaržą („Observatio herniae thoracalis“). VMD leidinyje iš viso paskelbė 9 darbus. 1807 m. J. F. Niškovskis paskirtas vyriausiuoju chirurgu [4, 11].

Klinikos veikloje galima pastebėti greitą progresą tiek mokslo, tiek praktikos, tiek studentų klinikinio lavinimo srityse. Daug svarbių teorinių ir praktinių terapijos ir chirurgijos žinių klinika gaudavo per Vilniaus medicinos draugiją, įkurtą 1805 m., veikiančią ir šiandien. Su minėta draugija bendradarbiavo daugelio Europos šalių žymiausi medicinos mokslo ir klinikinės medicinos kūrėjai (1 pav.). 1806 m. tapęs šios draugijos nariu, J. F. Niškovskis labai aktyviai dalyvavo jos veikloje: posėdžiuose skaitė pranešimus apie sudėtingiausius chirurgijos praktikos atvejus, spausdino straipsnius „Acta Instituti Clinici“ [9]. J. F. Niškovskis buvo artimiaus-

sias Ž. Briotės padėjėjas, kuriant Chirurgijos kliniką [10]. 1815 m. išrinktas Vilniaus medicinos draugijos pirmininku. J. F. Niškovskio vardas įrašytas Vilniaus medicinos draugijos „Aukso knygoje“, kuri įtraukta į UNESCO „Pasaulio atminties“ nacionalinį registrą [7].

Dokumentai rodo, kad J. F. Niškovskis kartu su profesoriumi Jozefu Franku gydė sunkiausių ligonius, taip pat ir pirmąjį draugijos pirmininką profesorių Andrių Sniadeckį (Jędrzej Śniadecki, 1768–1838).

J. F. Niškovskis mirė staiga, eidamas 43 metus. Jozefas Frankas savo prisiminimuose liūdėdamas rašė, kad neteko geriausio draugo. Jų draugystė, J. F. Niškovskio liga ir laidotuvės aprašytos J. Franko knygoje „Atsiminimai apie Vilnių“ [16].

Kaip rašo J. Frankas, mirties priežastis – plyšęs širdies raumuo [16]. J. F. Niškovskio laidotuvės vyko labai iškilmingai, pagal liuteronų papročius. Daugiau kaip 100 ekipažų lydėjo laidotuvių karietą, prie langų stovėję žmonės šluostėsi ašaras. Procesija atlydėjo J. F. Niškovskį į Vilniaus evangelikų kapines, kuriose ir buvo palaidotas. Iškiliam gydytojui pastatyta koplyčia, ji stovi ir šiandien. Mauzoliejinė koplyčia pastatyta 1918 m. ar 1919 m. pagal architekto Karolio Šildhauzo projektą. 1975 m. rekonstruotoje koplyčioje kurį laiką veikė suvenyrų krautuvėlė. Suniokojus liuteronų kapines ir 1974 m. pastačius jų vietoje Santuokų rūmus, koplyčia buvo pamiršta. Sutvarkyta tik 2006 m. [18].

J. F. Niškovskio indėlis į Vilniaus ir visos Lietuvos chirurgiją atsispindi jo amžininkų ir vėlesnių laikų istorinėje literatūroje [4, 11].

Jokūbas Šimkevičius (Jakób Szymkiewicz, 1775–1818). Garsus XIX a. pradžios Vilniaus gydytojas, medicinos, chirurgijos bei filosofijos ir laisvųjų menų mokslų daktaras, Vilniaus universiteto garbės narys, plačiai žinomas mokslininkas, parašęs tris mokslinius veikalus, Vilniaus medicinos draugijos signataras, Vilniaus medicinos draugijos pirmininkas, visuomenės švietėjas, kovos už blaivybę pradininkas, savo krašto patriotas. Taip jį galima apibūdinti remiantis amžininkų ir vėlesnių tyrinėtojų darbais [1, 4, 5, 7]. 1810 m. Jonas Damelis (Johann Christoff Dammel, 1780–1840) [7, 19] nutapė J. Šimkevičiaus portretą. J. Šimkevičiaus buvo caro Aleksandro I asmeninis gydytojas konsultantas [3].

J. Šimkevičius gimė 1775 m. liepos 3 d. Raseinių apskrityje [7]. Mokėsi Raseiniuose (Vyriausioji Lietuvos mokykla). Baigęs Vilniaus universitetą, 1805 m. su kolegomis įkūrė Vilniaus medicinos draugiją [5, 7]. 1806 m. Išleido pirmąjį mokslo darbą „Teorinės ir praktinės chirurgijos mokslai“ [20]. Tai originalus chirurgijos, ypač traumatologijos-ortopedijos, akių ligų, otolaringologijos, stomatologijos, vadovas ir, galima teigti, pirmasis išsamus chirurgijos vadovas Rusijos imperijoje. Knygoje tobulai aprašyta kaulo lūžių diagnostika, kaulų vientisumo atkūrimo metodai, operacinio gydymo indikacijos, kompleksinis gydymas atkuriant galūnių funkciją, išdėstyta žaizdų gydymo koncepcija, kuri artima dabartinei uždarojo gydymo teorijai. J. Šimkevičius pirmasis aprašė įgimtas deformacijas, jo diagnostikos ir gydymo rekomendacijos beveik šiuolaikiškos. Taigi J. Šimkevičių galima laikyti ortopedijos Lietuvoje pradininku. 1810 m. išleistas pirmasis J. Šimkevičiaus pediatrijos vadovėlis [21]. 1818 m. parašytas veikalas apie girtuokliavimą [22].

1802 m. Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto dekanas prof. J. A. Lobenveinas išdavė liudijimą, kuriuo J. Šimkevičiui, išlaikiusiam egzaminus, pripažįstami „medicinos ir chirurgijos“ laurai. 1803 m. J. Šimkevičius tobulinosi Paryžiuje, kur greičiausiai ir įgijo daktaro laipsnį.

Grįžęs iš Paryžiaus, J. Šimkevičius dirbo Vilniuje, Gailestingųjų seserų ligoninėje, dar vadinamoje Savičiaus ligonine. Jis tampa šios ligoninės vyriausioju gydytoju, buvo populiarus ir mylimas Vilniaus gyventojų [23].

1804 m. į Vilnių atvykus Johanui Pėteriui ir Jozefui Frakams, J. Šimkevičius jau buvo žinomas kaip patyręs praktikas. J. Šimkevičius siekė mokytis iš Frankų, norėdamas iš pirmų lūpų išgirsti Vakarų Europos naujienas jų įsteigtoje terapijos klinikoje.

J. Šimkevičius mokėjo keturias kalbas: lenkų, prancūzų, vokiečių ir lotynų. Rašė daugiausia lenkų kalba, kad būtų suprantama daugumai studentų ir Vilniaus gydytojų. Tiek sau, tiek gydytojams praktikams J. Šimkevičius kėlė aukštus reikalavimus. Jo parengtuose Šubravcų (lenk. *szubrawcy* – nenaudėliai) – libera-

lios inteligentų draugijos – įstatuose (vadinamajame Šubravcų kodekse) rašė: „Lavintis. Privalai per mėnesį perskaityti nors vieną knygą. Tik šitaip, pradėjęs nuo savišvietos, savęs tobulinimo, gali svajoti apie visos visuomenės kultūrą“ [24].

1816 m. J. Šimkevičius susirgo tuberkulioze. 1818 m. gegužės mėn. išvyko iš Vilniaus į savo dvarą Utenos r., Taukelių k. Ten 1818 m. lapkričio 6 d. ir mirė [18], eidamas 43 metus. 1818 m. gruodžio 12 d. Vilniaus medicinos draugijos posėdyje VU profesorius J. A. Lobenveinas pranešė apie dr. J. Šimkevičiaus mirtį. Vykdamas velionio valią, palaidotas Taukelių k. kapinaitėse po beržais, šalia koplytėlės (Utenos r., Taukelių k., netoli Daugailių) [6]. Visą savo turtą paliko labdarai [7, 23].

J. Šimkevičiaus testamentas išsaugotas Lietuvos centriname valstybės archyve. Visas savo sukauptas lėšas J. Šimkevičius paskyrė liaudies švietimo reikalams.

Važiuojant iš Utenos Daugailių link, tryliktajame kilometre, ten, kur kairėje pusėje Taukelių kaimo kapinaitės, 1979 m. rastas J. Šimkevičiaus kapas ir įamžintas jo atminimas. Senosiose Taukelių kaimo kapinėse visuomenės lėšomis pastatytas liaudies meistro S. Karanausko ažuolinis memorialinis stogastulpis. Po juo – įrašas *Jokūbas Šimkevičius (1775–1818)* ir vietinio poeto žodžiai: *...kur seniai jis guli gerbiamas lig šiolei* (2 pav.). Minint 100-ąsias daktaro Jokūbo Šimkevičiaus metines, Vilniaus medicinos draugija, Daugailių mokykla ir bendruomenė organizavo J. Šimkevičiaus pagerbimą ir lankėsi kapinėse (3 pav.).

Konstantinas Porcijanka (Konstanty Porcyanko, 1793–1841). Didelės erudicijos, aštraus proto, labai apsiskaitęs universiteto profesorius. Buvo labai populiarus gydytojas Vilniaus visuomenėje. Nuostabus chirurgas, pasižymėjęs ypač aukšta chirurgine technika. Amžininkų žodžiais tariant, jį lydėjo stebėtina sėkmė atliekant sudėtingas operacijas [3, 12, 25].

K. Porcijanka gimė 1793 m. Minsko gubernijoje. Studijavo Vilniaus universitete jo didžiausio klestėjimo metais. Studijas baigė 1818 m., apgynė disertaciją ir įgijo medicinos daktaro laipsnį. Disertacijoje nagrinėjo lūpų vėžį. Tai viena iš pirmųjų onkologijos srities disertacijų Lietuvoje.

K. Porcijanka buvo profesorių J. Franko, L. H. Bojanaus, J. F. Niškovskio ir J. A. Lobenveino auklėtinis. Baigęs studijas, pakviestas dirbti Chirurgijos klinikoje, kuriai tuo metu vadovavo Vaclovas Pelikanas (Wacław Pelikan, 1790–1873).

V. Pelikanui tapus Vilniaus universiteto rektoriumi, K. Porcijanka pakeitė jį Chirurgijos klinikoje. Buvo paskirtas chirurgijos profesoriumi ir Chirurgijos katedros vedėju. Nuo 1826 m. vadovavo Chirurgijos klinikai. 1832–1841 m. – Vilniaus medicinos–chirurgijos imperatoriškosios akademijos profesorius. Dėstydamas rėmėsi Augustu Frydrichu Hekeriu [26]. Skaitė paskaitas įvairiomis chirurginėmis ir bendrosios patologijos temomis, taip pat dėstė akių ligų kursą. Pirmasis universitete pradėjo skaityti medicinos istorijos paskaitas [1]. Atliekdavo sudėtingas operacijas. Pirmasis suskaldė ir išėmė inkstų akmenis, todėl laikomas urologijos pradininku Lietuvoje. Parašė apie 20 mokslo darbų. Labai sudėtingos operacijos dokumentuotos leidinyje „Acta Instituti Clinici“ [4, 9].

K. Porcijanka buvo labai populiarus gydytojas Vilniaus visuomenėje. Palaidotas Vilniaus Bernardinų kapinėse [25].

Vaclovas Pelikanas (Wacław Pelikan, 1790–1873). Mirus J. F. Niškovskiui, 1817 m. Vilniaus universiteto Chirurgijos klinikos vadovu tapo V. Pelikanas. Priskirti šį vadovą prie Chirurgijos klinikos kūrėjų nėra tikslinga, nes, 1817 m. jam atvykus į Vilnių iš Peterburgo, Chirurgijos klinika jau veikė ir buvo žinoma Europoje. Universiteto archyve išlikę dokumentai liudija apie V. Pelikano novatoriškas operacijas. Jis atliko pirmąją Vilniuje šlaunies ekzartikuliaciją, taip pat miego, klubo, šlaunies arterijų perrišimo operacijas. Sukūrė redukuotos kraujotakos metodą, kai išeminėje galūnėje perrišama gilioji vena [27–31]. Taip išeminėje galūnėje sukuriama veninio kraujo sąstovis ir kraujo stokojantys audiniai gali gauti daugiau deguonies. Po 100 metų šios operacijos autorystę pasisavino tuometčio Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) chirurgas V. A. Opelis (Владимир Андреевич Опель, 1872–1932).

V. Pelikano karjera tiek Peterburge, tiek ir Vilniaus universitete buvo stulbinama. Medicinos studijas Peterburge V. Pelikanas pradėjo 1809 m., Vilniaus universitete baigęs filosofijos kursą. Po medicinos studijų, praėjus vos metams, 1814 m. apgynė daktaro disertaciją „De aneurysmate“. Daktaro laipsnis suteiktas be privalomų egzaminų ir disputo. Į Vilnių atvyko turėdamas labai geras Sankt Peterburgo medicinos-chirurgijos akademijos profesoriaus J. P. F. Bušo (Johann-Peter Friedrich Busch, 1771–1843), žymiausio to meto Rusijos chirurgo, rekomendacijas [32].

Peterburge greičiausiai jau buvo žinoma apie V. Pelikano veiklą Rusijos policijoje. Galima manyti, kad prof. J. P. F. Bušas norėjo kuo greičiau atsikratyti Rusijos vidaus reikalų ministerijos slaptuoju bendradarbiu. Vilniuje nuo 1824 m. V. Pelikanas ėjo rektoriaus pareigas, o 1826 m. jis šiai pareigybei patvirtintas iki gyvos galvos. Rektoriumi dirbo iki 1831 m. Dirbdamas Vilniaus universitete, buvo Cenzūros komiteto pirmininkas, organizavo šnipų tinklą ir studentų sekimą, skatino studentus skųsti asmenis, nepalankius Rusijos valdžiai, o 1831 m. buvo komisijos, nustatančios sukilimo dalyviams ir rėmėjams bausmes, narys. Vėlesni istorikai V. Pelikano veiklą universitete įvertino kaip dariusią daugiau žalos, negu davusią naudos [28, 29].

Apibendrinimas

Vilniaus universiteto Chirurgijos klinika įkurta Terapijos klinikai jau veikiant pagal Johano Pėterio Franko klinikinių studijų sistemą. Taigi pradėta dirbti perėmus minėtos sistemos principus. Tai patraukė tuo metu Vilniuje dirbusių chirurgų dėmesį ir skatino gydytojus atvykti į Lietuvą iš svetur.

Chirurgijos klinikoje daugėjo sudėtingų operacijų. Sekdami Vakarų Europos universitetų pavyzdžiu, visi Chirurgijos klinikos gydytojai įsitraukė į mokslinį darbą. Daug įtakos progresui turėjo Vilniaus medicinos draugija, kurios nariais tapo ryškiausi Europos mokslo ir klinikinės medicinos atstovai. Per šią draugiją buvo gaunama daug svarbios mokslinės informacijos ir žinių apie naujus diagnostikos ir gydymo metodus.

Klinikinės edukacijos reforma, įdiegta Pavijoje ir Getingene, padėjo Vilniaus universiteto Medicinos fakultetui prisijungti prie Vakarų Europos universitetų bendrijos. Minėtina, kad J. P. Frankas, iš Lietuvos išvykęs į Sankt Peterburgo medicinos-chirurgijos akademiją, ėmėsi ir aukštojo medicinos mokslo reformos, kurią rusų tyrėjai pavadino tikra edukacijos revoliucija [13, 14]. Svarbiausia reformos koncepcija buvo nuoseklus teorinis paruošimas, pradedant anatomija, fiziologija, pereinant prie patologijos studijų, esant privalomam dalyvavimui autopsijose. Mokymas prie ligonio lovos, studentų visos paros budėjimai, ligonių stebėjimas nuo atvykimo į kliniką iki išvykimo buvo kertiniai šios koncepcijos akmenys.

Mokymas prie ligonio lovos nebuvo visai nauja metodika Europos aukštosiose medicinos mokyklose. Prancūzų kilmės vokiečių gydytojas Franciskas Silvijus (Franciscus Sylvius, 1614–1672) buvo vienas iš pirmųjų, skelbusių ir įgyvendinusių šią idėją. Jis teigė, kad vizitacijos metu profesorių turi lydėti studentai. Taip jie išmoksta ne tik diagnostikos dalykų, bet ir savarankiškai apklausti, apžiūrėti ligonį ir su juo bendrauti [33].

Darni klinikinio mokymo sistema, kokia buvo įdiegta Vilniaus universitete, visuotinai priimta tik XIX a. pirmoje pusėje. Deja, mokymas prie ligonio lovos šiais aukštųjų technologijų laikais nuvertintas, medicina patiria dehumanizaciją [34].

Carinės Rusijos valdžia akylai sekė studentų ir dėstytojų nuotaikas, aiškinosi jų politines pažiūras. Ji buvo sukūrusi sekimo sistemą, įtraukdama į ją ir dalį studentų, ir kai kuriuos profesorius [33, 34]. Jau prieš 1831 m. sukilimą buvo parengtas Vilniaus universiteto naujų nuostatų projektas, kuriame numatytos universiteto policinės tvarkos ir rusifikacijos priemonės.

Uždarius Vilniaus universitetą, Medicinos chirurgijos akademija veikė dar devynerius metus, tačiau, rengiant chirurgus, svarbiausią vaidmenį suvaidino universiteto Chirurgijos klinika. Šimtai universiteto absolventų chirurgų išsisklaidė po visą didžiulę LDK teritoriją.

Literatūra

1. Mitselmacheris VG. Essays on the History of Medicine in Lithuania. Leningrad: Medicina, 1967.
2. Biziulevičius S, Kutorga V. Iš Lietuvos ligoninių raidos 18 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje. Iš mokslų istorijos Lietuvoje 1. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1960.
3. Raila E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausioji mokykla (1773–1803). In: Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 424–425.
4. Загорский ВБ. История Императорского Виленского Общества. In: Девяностолетие Императорского Виленского Медицинского Общества. Вильна: Издание императорского Виленского медицинского общества, 1896, p. 26–44.
5. Meškauskas J. Lietuvos medicinos istorija. Chicago: Pasaulio lietuvių gydytojų sąjunga, 1987, p. 4–47.
6. Galkutė G. Apie Vilniaus chirurgų organizacijas. In: Klinikinės medicinos klausimai. Vilnius: Vaizdas, 1976, p. 25–37.
7. Triponienė D. Prie Vilniaus medicinos draugijos versmės. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
8. Magowska A. Chirurgia uniwersytecka w Wilnie. In: Empirystycznie czy racjonalistycznie dylematy praktyka medycyny uniwersyteckiej w Wilnie w latach 1781–1842. Poznan: Wydawnictwo Kontekst, 2015, p. 115–162.
9. Frank J. Acta Instituti Clinici Cesareae Universitatis Vilnensis. Annus primus [-sextus]. Lipsiae: Impensis Bibliopoli Schaefferiani, 1808–1812, p. 92–120.
10. Parent A. Prancūzų gydytojų medicinos mokslo paveldas Lietuvoje 18 a. paskutiniame ketvirtyje (Jean-Emmanuel Gilbert, Niccolas Regnier, Jacque Briotet). Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. 18 a. studijos 2. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė, kultūra, edukacija. Vilnius: LII, 2015, p. 122–146.
11. Michejda K. Z dziejów chirurgii Wileńskiej. Polski Przegląd Chirurgiczny 1960; XXXII: 8–9.
12. Medicinos daktarų disertacijos, apgintos arba pripažintos Vilniaus universitete 1793–1842 metais (bibliografinė rodyklė). Sud. A. Bielinis. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 1958.
13. Русский биографический словарь. Сост. Франк Иван Петрович. СПб.–М., 1896–1918.
14. Müller-Ditz H. Johan Peter Frank und die Reform des Medizinstudiums in Petersburg. In: Int Conj Med, 20th, Berlin, 1966: Verhandlungen. Hildes 1968, p. 98–102.
15. Medizinstudiums in Petersburg. Int Conj Med, 20th, Berlin, 1966: Verhandlungen. Hildes 1968, p. 98–102.
16. Frankas J. Atsiminimai apie Vilnių. Vilnius: Mintis, 2001.
17. Triponienė D. Profesorius Johanas Peteris Frankas ir Vilniaus medicina. 270-sioms gimimo metinėms. Gydytojų žinios 2015; vasaris: 12–13.
18. Girininkienė V. Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010. Vilnius: Versus aureus, 2010.
19. Indriulaitis A. Jonas Damelis. In: Visuotinė lietuvių enciklopedija 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 440.
20. Szymkiewicz J. Nauka chirurgii teoreticznej i praktycznej. Wilno: Józef Zawadzki, 1806.
21. Szymkiewicz J. Nauka o chorobach dzieci. Wilno: Józef Zawadzki, 1810.
22. Szymkiewicz J. Dzieło o pijaństwie. Wilno: Druk Piarów, 1818.
23. Klimka L. Šimkevičius Jokūbas (1775–1818) – gydytojas, visuomenininkas, filantropas. Medicinos teorija ir praktika 2011; 17(4): 557–563.
24. Bieliński J. Szubrawcy w Wilnie (1817–1822). Wilno: Korwin, 1910.
25. Konopka S. Polska bibliografia lekarska dziewiętnastego wieku, 1801–1900. Warszawa: Państwowy zakład wydawnictw lekarskich, 1974.
26. Piročkinas A, Šidlauskas A. Mokslas senajame Vilniaus universitete. Vilnius: Mokslas, 1984.
27. Венцеслав Венцеславович Пеликан (некролог). Всемирная иллюстрация 1873; 10(242): 122–123.
28. Дарошка М. Вильна 1823–1824: Перекрестки памяти. Сост. Федута А. И. Минск: Лимариус, 2008, p. 226–227.
29. Дарошка МІ. Пелікан Вацлаў Вацлававіч. Мысліцелі і асветнікі Беларусі. Энцыклапедычны даведнік. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1995, p. 524–672.
30. Венцеслав Венцеславович Пеликан: биография. Столетие военного министерства. 1802–1902. Окончание исторического очерка развития деятельности военно-медицинского ведомства в царствование Императора Николая I. Приложения 8(3). СПб., 1909, p. 100–105.
31. Vilniaus universiteto istorija 1579–1994. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 157–178.
32. Dr. Oppenheim in Hamburg. Zur Jubel-Feier des Professor emeritus Dr. Johann Busch, in St. Petersburg, am 26 sten Mai, 1838. Mit dem Bildneisse des Jubilars. 4to, 32 s.
33. Lindemann M. Medicine and Society in Early Modern Europe. Cambridge University Press, 2010, p. 103.
34. Wang-Cheng RM, Barnas GP, Sigmann P, Riendl PA, Young MJ. Bedside case presentations: why patients like them but learners don't. J Gen Intern Med 1989; 4: 284–287. DOI: 10.1007/bf02597397.